

Derlemeler

Compilations

DÜZELTME

Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi'nin Yıl/Year: 17 Sayı/Issue: 53 olarak bildirilen bir önceki sayısı Kış (Ocak, Şubat, Mart) Winter (January, February, March) olarak basılması gerekirken yanlışlıkla Kış (Ekim, Kasım, Aralık) Winter (October, November, December) şeklinde basılmıştır. Düzeltir, özür dileriz.

CORRECTION

The previous issue of Hacı Bektash Veli Research Quarterly (Year: 17, Issue: 53) had been published as "Winter (October, November, December)" in stead of "Winter (January, February, March)." We would like to apologize for this mistake.

HATAY NUSAYRİLERİNDE EREN İNANCI VE İNANÇ MERKEZLERİ¹

Aydın DURDU

ÖZET

Bu çalışmada Hatay'da yaşayan Arap Alevileri ve Nusayrîlik kavramı ele alınmıştır. Hatay Alevilerinin inanç merkezleri ve bu inanç merkezlerine yönelik inanışlara da çalışma içerisinde yer verilmiştir. Çalışma süresince kaynak kişilerle görüşme yöntemi uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen sonuçlardan en önemlisi, Arap Aleviliği ve Anadolu Aleviliği arasındaki keşif noktalarıdır.

Anahtar kelimeler: Nusayrîler, Hatay Arap Alevileri, Şih

THE FAITH OF SAINT AND FAITH CENTER IN HATAY NUSAIRIS

ABSTRACT

In this study, it is informed about Arabic Alaouites lives in Hatay and term of "Nusayrî". Also belief centers of Hatay Alaouites and beliefs about these belief centers are considered. During the study conversation method has been used. Findings and conclusions have been ranked in study. One of the important conclusions of this study is the intersected points between Arabic Alaouties and Anatolian Alaouties.

Keywords: Nusayris, Hatay Arabic Alaouties, Sheik

¹ Bu çalışma Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü'nün 22 Ekim-2 Kasım 2002 tarihleri arasında gerçekleştirdiği Alan Çalışmasından ve kaynak taramalarından yararlanılarak hazırlanmıştır.

1-Giriş

Hatay Alevileri, eren inançlarını Kur'an-ı Kerim'in Münafıkun suresinin 7. ayetine, Maide suresinin 60. ayetine ve İsrâ suresinin 85. ayetlerine dayandırırılar.¹ Münafıkun suresinin 7. ayetinde şöyle der: "Onlar öyle kimselerdir ki, "Resulullah'ın yanındakilere masraf etmeyin ki dağılsınlar. Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar anlamazlar." Maide suresinin 60. ayeti ise şöyle der: "De ki: Allah katında yeri bundan daha kötü olanı size haber vereyim mi? Allah'ın lanetlediği ve gazap ettiği, aralarından maymunlar, domuzlar ve tâğuta tapanlar çıkardığı kimseler. İşte bunlar, yeri (durumu) daha kötü olan ve doğru yoldan daha ziyade sapmış bulunanlardır.", İsrâ suresi 85. ayette ise "Şana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir." şeklindedir.

Yukarıda yazılı ayet ve surelerde işlenen konular eren inancıyla doğrudan bağlantılı değildir; fakat bu ayetlerden bahsetmemizin nedeni, ayetlerin Hatay Alevilerindeki ruh görüşü ve eren inancıyla yakın ilişkilidir. Bu nedenle Hatay Arap Alevilerinde eren inancı konusunu daha iyi anlayabilmek için öncelikli olarak ruh görüşlerini ve cennet-cehennem kavramlarını incelememiz gerekmektedir.

Hatay Arap Alevilerine göre dünya, bir sınav yeridir. Asıl olan beden değil ruhtur. Dünyaya insan bedeninde gelen ruhlar Allah'a itaat eder, dinin gereklerini yerine getirirlerse ölümden sonra bir daha insan bedeninde gelebilirler. Bu yeniden insan bedeninde geliş bazı Arap Hatay Alevilerince 70-80 defa olarak ifade edilse de² bazı Hatay Arap Alevilerince bu dünyaya kaç defa gelindiği söylenememektedir. Ancak ruhların yeniden bedenleşeceği (reenkarnasyon) mutlak; çünkü bir ruh bir defa dünyaya gelişinde cenneti ya da cehennemi hak edemez. Ancak zorlu bir sınav sonunda, birçok geliş gidişten sonra cenneti ya da cehennemi hak edebilir.³ Sınavını başaramayan ruhlar bu dünyaya ancak hayvan bedeninde gelebilirler. Bu, dünyaya gelen ve kötülük eden ruhun cehennemidir. İyilik eden ruh, birçok defa insan bedeninde geldikten sonra zorlu sınavını kazanır ve bedenden kurtulur. İşte bu, ruhun bedene ilişkin olan acı, keder, üzüntü ve sınırlanmışlıklarından kurtularak artık zamanın ve mekânın sözü konusu olmadığı cennettir. Kaynak kişiye göre kutsal kitaplar cennetteki hurilerden, meyvelerden, şaraptan vb. bahsederler; ancak bunlar insanları özendirmek içindir. Çünkü her ruh bunları tatmıştır, bunları bilir, yoksa cennette bunların olması mümkün değildir.⁴

Cennete giren, yani bedenden kurtulan ruh artık nur hâline gelmiştir ki bunu ancak erenler başarır.⁵ Bunu başarmış olan ruhlar, evliyalık için, insanlar için imkânsız olan imkânsız değildir.

Hatay Alevilerince kutsal kabul edilen bir kişilik de sadece Hz. Musa zamanında beşer sıfatında gelen Hz. Hızır (Hızır)'dır. Hz. Hızır bir evliya değil bir peygamberdir ve ölmüştür. Ölümsüzlüğü öyle ifade ettiği gibi ölümsüzlük suyundan içmesinden değil nurdan oluşundandır.⁶ Hz. Hızır, Allah'la görüşebilen nadir ruhlardan birisi olarak kerimdir, konuşandır. Ancak bu niteliğine rağmen onun nuru Hz. Musa'dan üstün, Hz. Muhammed'le aynı olsa da tüm evliyaların sultanı olan Hz. Ali'nin nurundan aşağıdır.

Hatay Alevilerine göre yaşanan her çağda mutlak bir evliya bulunur; çünkü yer (dünya) evliyalarla döner. Evliyalar olmasa yer dönmez. Yani her çağda dünyanın nizamından sorumlu olan bir eren vardır.⁷

2-Nusayri İnanç Merkezleri

Hz. Hıdır (Hızır) Makamları

Hatay Arap Alevilerine göre, Muaviye ile Hz. Ali arasındaki uyumsuzluk sonucunda Muaviye'nin Hz. Ali taraftarlarının baş kaldırmaması için camilerde hutbe okutarak Hz. Ali'yi kötülmesi ve Alevilerin camilerden uzaklaşması gibi konumuzla direkt ilişkisi bulunmayan sebeplerle camilerden uzaklaşmış, kendilerine alternatif ibadet merkezleri oluşturmuşlardır. Hatay Arap Alevilerinde bu alternatif ibadet merkezleri ziyaret olarak nitelendirebileceğimiz, evliya olarak kabul edilen kişilerin mezarları (türbeler) ve Hz. Hıdır (Hızır) makamlarıdır.

Bu inanç merkezleri, öncelikli olarak sayılarının fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Bu merkezlerin sayısal çokluğunun nedenleri hakkında halk arasında iki ayrı düşünce bulunmaktadır. Bu düşüncelerden birine göre Hz. Hızır'ın makamları para kazanmak için uydurmadır; çünkü "Hz. Hızır ölmemiştir ki mezarı olsun."⁸ Diğer bir düşünceye göre ise Aleviler nur düşen yerlere Hz. Hızır makamları veya türbeler yaparlar. Sayısal çokluğun nedeni budur. Bu düşünceyi savunanlara göre nuru ancak saf, temiz insanlar görebilirler. Ancak o mekâna türbe ya da makam yapılabilmesi için nurun bir defa görülmesi yeterli değildir, en az 5-6 defa görülmesi gerekir.⁹

Türbe ve hızır makamlarının yapılmasıyla ilgili olarak diğer bir olgu da bazı kimselerin örneğin Hz. Hızır'ı rüyalarında gördüklerini iddia ederek yeni makamlar yapmasıdır. Çünkü çalışmamız sırasında henüz iki yıl önce yapılmış Hızır Makamlarına rastladık.

Her ne sebeple olursa olsun söz konusu inanç merkezleri günlük hayatın ve dini hayatın keşiştiği noktada bulunması, büyük bir kutsallığa sahip olması, hemen hemen her yerleşim alanında bulunması gibi çeşitli nedenlerle Hatay Arap Alevilerinin dinsel ve günlük hayatları açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle Hatay Alevilerinin dini ihtiyaçlarını karşıladıkları belli başlı inanç merkezleri hakkında bilgi vermeyi gerekli görüyoruz.

Hatay Arap Alevilerinin inançları gereği en çok rağbet ettikleri inanç merkezleri Hz. Hızır Makamlarıdır. Hz. Hızır Makamı olarak hemen hemen tüm yerleşim birimlerinde bulunmasına rağmen kaynak kişilerden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda özellikle iki makamdan söz etmek istiyoruz. Bunlardan birincisi Samandağ merkezinde bulunan ve en çok rağbet edilen Hz. Hızır Makamı'dır. Bunun nedeni Hz. Hızır'ın beşer olarak insanlara gözüktüğüne dair Hz. Musa zamanında geçen söylencedir. Bu söylenceyi şu şekilde özetlemek mümkündür: "Söylenceye göre Asi Irmağı Hızır'ın ölümsüzlük suyunu içtiği Âb-ı Hayat kaynağından gelmekteymiş. Hz. Hızır Âb-ı Hayat kaynağını bulmak arzusuyla yanıp tutuşurken bir ihtiyar dervişe rastlamış. (Yukarıda sözünü ettiğimiz gibi bazı kaynak kişiler Hz. Hızır'ın ölmezliğinin kaynağını Âb-ı Hayat'tan içmesine değil nur olmasına bağlamışlardı. Bu söylence-

de ise Hz. Hızır'ın ölmezliğinin kaynağı Âb-ı Hayattan içmesine bağlanmaktadır.) Bu ihtiyar derviş, aslında İlyas Peygambermiş. Hz. Hızır, İlyas Peygamber'e niyetini açıklamış ve İlyas Peygamber'den Âb-ı Hayat'ın yerini sormuş. Hz. Hızır'ın ısrarı üzerine İlyas Peygamber Hz. Hızır'a "Gözünü yum ve aç" demiş. Öyle demesiyle Hz. Hızır kendisini Samandağ'ında bulmuş. "Artık gerisi sana kaldı." diyerek kaybolmuş. Hz. Hızır henüz üzerindeki şaşkınlığı atmadan bir insan topluluğu görmüş. İnsanlar bir tahtirevan üzerinde ay gibi güzel bir kız taşıyorlarmış. Hz. Hızır kim olduklarını sorunca tahtirevanı taşıyanlar "Ey delikanlı, bu kız bizim kralımızın kızıdır. Şu dağda bir ejderha suyumuzun başında oturur ve bize su vermez, bunun için herkes her sene bir kız seçip kurban vermedi mi suyumuz kesiliyor. Bunun için sırası gelen prensesimizi ejderhaya götürüyoruz." demişler. Hz. Hızır hemen peşlerine takılarak prensesi vermeyeceğini, ejderhayı öldüreceğini söylemiş. "Gelme bu yolda nice yiğitler öldü." dedilerse de Hz. Hızır ısrar etmiş. Nihayet Hz. Hızır'la kız yalnız kaldıklarında dağın derinliklerinden, mağaranın içinden ejderha görünmüş. Hz. Hızır hemen kızı bir yana çekerek kılıcını ejderhanın kalbine saplamış. Ejderha "Ya yiğit, bir daha vur da kolay öleyim." demiş. Ama Hızır bir daha vurmamış. Meğerse ejderhanın tilsimi böyleymiş. Sevdiklerini kurtarmak isteyen delikanlılar o güne kadar ejderhanın dediğini yaparak bir daha vuruyorlarmış ve ejderha ölmüyormuş. Ejderha can havliyle yerleri eşeleyerek toprağa dalmış, Lübnan dağlarındaki sert bir kayaya başını vurmuş ve başını vurmasıyla bir mağara açılmış, mağaranın açılmasıyla bir su fişkırmaya başlamış. Su hızla akarak Hz. Hızır'ın yanına gelmiş, oradan da Akdeniz'e karışmış. İşte bu su Âb-ı Hayat imiş. İlk defa içen ölümsüzlüğe kavuşacakmış ve ilk defa Hz. Hızır içmiş. Suyun oluşturduğu iz ise Asi Nehri'ni meydana getirmiş.

Yukarıdaki söylencenin mitolojik kökleri, hatta derlemiş olduğum bir Zümrüd-ü Anka masalıyla benzerliği konumuzun dışında olduğundan ayrıntısına girmiyorum; ancak Samandağ'daki Hz. Hızır Makamının en çok rağbet gören inanç merkezi olması bu söylenceden kaynaklanmaktadır. Diğer bir kaynak ise Hz. Hızır'ın Hz. Musa ile olan ve Kuran-ı Kerim'de bahsi geçen söylencedir.

Hz. Hızır'ın ismi hem Kuran'da hem de Tevrat'ta anılır ve ölümsüz kabul edilir. Halk inançlarında peygamber kabul edilip başı sıkışanların yardımına koştuğuna inanılır. İslam inancına göre Hızır, ermiştir ve Allah tarafından Müslümanlığı korumakla görevlendirilmiştir. Bazı anlatımlara göre Hazret-i İlyas'la kardeştir ve Hazret-i Hızır karada, Hazret-i İlyas denizde Müslümanların koruyucusudur. Yöre halkı tarafından da buna yakın bilgiler verilmekte ve Hazret-i Hızır'ın denizlerin karayı basmasına engel olduğuna inanılmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresinin 65. ayeti ve onu izleyen ayetler ondan "Bilim öğrettiğimiz kullarımızdan biri" diye söz eder. 65. ayet ve onu izleyen ayetler şöyle der: "O sırada kullarımızdan öyle birini buldular ki, biz ona kendi esirgeyiciliğimizi erdirmiştik, kendi katımızdan bir bilim de öğretmiştik. Musa ona: 'Ben de seninle gelsem olmaz mı?' diye sordu. O ise 'Senin bana katlanmaya gücün yetmez, dedi. Musa, 'Allah dilerse katlanırım.' dedi, 'Hiçbir işte de sana karşı durmam.' O da pekala, dedi, ama sakın ben söz etmedikçe sen bana hiçbir şey sorma. Birlikte yola koyuldular. Bir gemiye bindiklerinde o kimse gemiyi deldi. Musa 'Ne

yapıyorsun?’ dedi. ‘İçindekiler boğulsun diye mi deldin gemiyi? Doğrusu çok korkunç bir iş yaptın.’ O ise ‘Senin bana katlamaya gücün yetmez dememiş miydim?’ dedi. Musa unuttuğunu söyleyerek özür diledi. Gene yola koyuldular ve bir oğlan çocuğuyla karşılaştılar. O kimse çocuğu hemen öldürdü. Musa dehşetle, ‘Suçsuz bir cana nasıl kıyarsın. And olsun ki bu yaptığın çok ağır bir suçtur.’ O ise şöyle dedi: ‘Ben sana dememiş miydim benimle birlikte katlamaya senin gücün yetmez diye? Musa, bir daha yaparsan benimle arkadaşlık yapmaktan vazgeçersin.’ dedi. Bunun üzerine kalkıp gittiler.

Bir kente vardıklarında, yıkılmak üzere olan bir duvar gördüler. O kimse duvarı hemen onardı. Musa dayanamayıp isteseydin bu iş için emeğinin karşılığını alabilirdin dedi. O ise, işte artık senden ayrılmak zorunlu oldu, diye karşılık verdi. ‘Şimdi sana katlanmaya gücümün yetmediği bu işlerin iç yüzünü bildireyim. O gemi yoksul gemicilerindi, o ülkenin öyle bir hakkanı vardı ki gemileri zorla sahiplerinin elinden alıyordu. Delik bir gemiyi ise almazdı. Öldürdüğüm o oğlan, inanan kimseler ona ana ve babasını azdırmak ve baştan çıkarmak üzereydi. Allah onun yerine daha iyi bir oğlan verecekti. Kentteki duvar ise iki öksüz çocuğundu, altında da babalarının onlara bıraktığı bir gömü (hazine) vardı. Esirgeyici olan Allah, o çocukların erginlik çağına gelince gömülerini bizzat çıkarmalarını istiyordu. Ben bu işleri kendiliğimden yapmadım. İşte katlanmaya gücünün yetmediği işlerin iç yüzü budur.’

Buhari’nin Übey İbn Ka’b’tan naklettiği bir hadisinde peygamber şöyle demiştir: “Hazret-i Musa’ya, insanların en bilgini kimdir? diye soruldu. O da benim karşılığını verdi. Allah bilir demediği için Musa’ya vahyedip onu azarladı. Denizlerin birleştiği yerde bir kulum vardır ki o senden bilgidir. Allah’ın sözünü ettiği bu kul Hızır’dır.”

İşte bu söyleneceye göre Hz. Hızır ile Hz. Musa’nın buluştukları yer Samandağ’da makamının bulunduğu yerdir. Türbenin bulunduğu yörenin insanları, özellikle dükkân sahipleri, minibüs şoförleri makamın etrafında üç defa dönmedikçe işe başlamazlar. Ayrıca yöre halkı ziyaretin deniz hizasına düşen kısmında denize girmezler; çünkü buradan denize girdiklerinde boğulacaklarına inanırlar. Ziyarete gelen kişi “Hz. Hızır’ın kerameti için” duvarları ve sandukayı üç kez öper.

Ziyaretçiler tarafından Hz. Hızır’ı temsil ettiklerine inandıkları yeşil bezler getirirler. Çocuklarının boyunlarına veya bileklerine bu bezden bağlayarak onları kötülüklerden korumaya çalışırlar. Türbe ziyaret edildiği takdirde hastalıkların geçeceğine inanılır. Makamda puhur da yakılır. Türbeye girerken kadınların başlarını kapatmaları istenir. Diğer bir inanca göre çocuğu olmayan, hasta olan çocuğun ileriki hayatında esenlik kazanması için 7 yıl saçları kesilmez ve 7 yıl sonunda bu saçlar adak olarak makamda kesilir, kesilen saç çocuğun hayatı boyunca saklanır. İnanca göre Hz. Hızır’ın geldiği gün olan her cuma günü deniz suyu yükselir, türbenin etrafını kaplar ve geri çekilir. Yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi Hz. Makamı olarak rağbet gören inanç merkezlerin bir diğeri ise Harbiye’deki Hz. Hızır Makamı’dır ki bu makam da aynı inançlar doğrultusunda ziyaret edilmektedir.

Şeyh Yusuf-İl Hakim Türbesi

Hatay Arap Alevilerince en çok rağbet edilen inanç merkezlerinden bir diğeri de Şeyh Yusuf-İl Hakim'in Harbiye, Demirtaş Mahallesi'ndeki türbesidir. Halk arasındaki yaygın inanışa göre burada yatan Şeyh Yusuf-İl Hakim her derde deva bulan bir hekimdir.

Diğer bir anlatıma göre ise Yusuf-İl Hakim yoksul bir ailenin çocuğu olup evsizdi ve geçmiş yıllarda türbenin yerinde bulunan mezarlığa öğrendiği kumaş dokumayla geçinebilmek için tezgâh kurdu. Halk arasında, Yusuf-İl Hakim ile ilgili anlatılan söylenceye göre Yusuf-İl Hakim ermişlik niteliklerine sahip, keramet ehli bir velidir. Bundan çok zaman önce köyde Şeyh Yusuf isminde, fakir, Allah'a inancı olan, evinde ekmeği olduğunda yiyen, olmadığında Allah'a hiçbir şekilde isyan etmeyen iyiliksever bir insan yaşarmış. Bir gün başka bir köyden fakir bir yabancı gelir. Buğday zamanı olduğu için köylülere buğday aradığını ve nerede bulabileceğini sorar. Köylüler bu kişiyle alay etmek amacıyla köyün en fakiri olan Şeyh Yusuf'a gönderirler. Bunun üzerine Şeyh Yusuf'un yanına gelen adam, "Herkes beni senin yanına gönderdi, senin bana verebileceğin kadar çok buğdayın varmış." der. Şeyh Yusuf evine kadar gelen adama "hoş geldin" der ve içeriye davet eder. Adamın karnını doyurduktan sonra hanımını yanına çağırarak boş bir çuval uzatır ve "Git buna buğday doldur" der. Hanımı buna çok şaşırır; çünkü evlerinde yarım çuval buğday kalmıştır ve bu da ancak kendilerine yetecektir. Hanımı Şeyh Yusuf'un kulağına eğilerek "Nereden dolduracağım bu çuvalı. Bizde yarım çuval buğday var. O da ancak bize yeter." der. Şeyh Yusuf da "Git bismillah çek ve doldurmaya başla" der. Karısı tekrar "Bizde bu çuvalı dolduracak kadar buğday yok." der. Şeyh Yusuf tekrar eder, "Git Bismillah çek ve doldurmaya başla" der. Karısı tekrar itiraz edince Şeyh Yusuf karısından gidip çuvalı doldurmasını ister. Bunun üzerine karısı kilere giderek Bismillah çeker ve çuvalı doldurmaya başlar. Adamın çuvalı sonuna kadar doldurulur; ancak Şeyh Yusuf'un buğdayından bir tane dahi eksilmez. Adamın yükünü eşeğine yükleyip gönderirler. Adamı gören köylüler hemen yanına gelirler ve ona buğdayı nereden bulduğunu sorarlar. Adam köylülere "Sağ olun dediğiniz yere gittim ve oradan aldım." der. Köylüler buna inanmazlar, kendisini oraya alay etmek için gönderdiklerini; çünkü Şeyh Yusuf'un köyün en fakiri olduğunu söylerler. Daha sonra köylüler hemen Şeyh Yusuf'un yanına giderek bu olayı anlatırlar ve elini öperek ondan özür dilerler. Şeyh Yusuf'un kerametini gören köylüler bu olaydan sonra hastalarını ona götürmeye ve ona dua etmeye başlarlar; çünkü velilik niteliği olan birisi hastalıkları da iyileştirme gücüne sahiptir. Başka bir söylenceye göre ise Şeyh Yusuf-İl Hakim yine bu bölgede, dere yakınında bulunan bir evde oturuyormuş. Günlerden bir gün çok fazla yağmur yağdığına kardeşleri korkmuşlar ve koşarak Şeyh Yusuf-İl Hakim'in evine gelmişler. Ancak kardeşleri gördükleri manzara karşısında oldukça şaşırılmışlar. Yağmur suları sel olup evin dört bir yanını sardığı hâlde evin içerisine bir damla su girmemekteymiş. Tüm bu kerametlerinden sonra bir veli olarak ölen Şeyh Yusuf-İl Hakim'in mezarı köylüleri tarafından türbe hâline getirilmiştir. Köylüler arasında, sandukanın üzerini örten yeşil örtünün Hz. Hızır'ın bayrağı olduğuna inanılmaktadır. Hasta olan kişiler türbeye gelerek dua eder, sanduka etrafında dönerek Şeyh Yusuf'tan yardım isterler. Bazı hastalar günlerce türbede yatarak rüya görmeyi arzulalar; çünkü hastalar rüyalarında Şeyh Yusuf'u aksakallı, uzun boylu

ve beyaz elbiseler içerisinde bir kişi olarak gördüklerini ve Şeyh Yusuf'un beyaz bir ata binecek geldiğini ve "Seni iyileştirmeye geldim" diyerek parmağını ağrıyan yere bastırıldığını söylemektedirler. Türbede bulunan zeytinyağının kutsal olduğuna ve vücudun çeşitli yerlerinde oluşan yaralara sürüldüğünde yaranın iyileştiğine inanırlar. Ayrıca türbede bulunan ve sütun veya çok değişik şekillerde olabilen, bir yetişkin insanın kaldırabileceği ağırlıktaki taşları ağrıyan yerlerine, sırtlarına sürdüklerinde vücut ağrılarının geçtiğine inanılır. Nusayrilerin ziyaret ettikleri tüm türbelerde mutlaka buhur denilen bitki yakılarak koku salması sağlanır.

Habib-i Neccar Türbesi

Hatay Arap Alevilerince en çok ziyaret edilen inanç merkezlerinden birisi de Habib-i Neccar Türbesidir. Habib-i Neccar'ın Türbesi Hatay merkezine hâkim bir tepede, halkın Silpiyus dediği yüksek bir dağın zirveye yakın noktasındadır. Habib-i Neccar, M.S. 40'lı yıllarda Antakya'da yaşamıştır. Habib-i Neccar ile ilgili olarak çeşitli halk anlatıları vardır. Bazılarına göre Habib-i Neccar ilk Hristiyanlardan, bazılarına göre ise Müslüman bir cengâverdir. Halk anlatılarından birisine göre Antakya'nın eski ismi Aramice dilinde Karya (karie) idi ve Habib-i Neccar burada putperestler için put yapardı. Çünkü o çağlarda Karya halkı putlara inanırdı. Hazreti İsa, Hristiyanlığı yaymak için Saint Pierre'i (Butrus) ve Lukas'ı görevlendirerek Karya'ya gönderdi. Kimse onlara yemek vermedi, yalnızca Habib-i Neccar onları evine alarak misafir etti. Habib-i Neccar onların düşüncelerini öğrenince benimsedi ve Hristiyan oldu. Habib-i Neccar dışındaki halk ise Resullere inanmayarak onları taşıyıp öldürmeye karar verdiler. Butrus ve Lukas Karya'da kalarak Habib-i Neccar'ın evinde Luka İncil'i yazdılar ve hem de halkı inandırabilmek için keramet gösterdiler. Habib-i Neccar ise halka, resullerin doğru söylediklerini ve onlara inanmaları gerektiğini söyledi. Bunun üzerine putperest halk "Bunlar seni kandırmışlar, ya dinine geri dönersin ya da ölürsün." diyerek Habib-i Neccar'ı öldürdüler. Halkın anlattığına göre Habib-i Neccar'ın başı, Silpiyus Dağı'nda vücudundan ayrılır. Vücuttan ayrılan baş yuvarlanarak bugün cami ve türbesi bulunan yere gelir. İnanca göre bugün, vücudu şehit edildiği dağda bulunan mağarada, başı ise Habib-i Neccar Camii bitişiğinde bulunan türbededir.

Habib-i Neccar'ın Müslüman bir cengâver oluşuyla ilgili söylenceye göre Habib-i Neccar 638 yılında Antakya'yı alan Ebu Übeyd'in bayraktarıdır. Habib-i Neccar bir elinde sancak bir elinde kılıç düşmana dehşet verir. Antakya'yı almak için geldiklerinde Habib-i Neccar düşman saflarını yararak sancağı burçlara diker; ancak bu sırada bir kılıç darbesiyle başı uçurur. Uçurulan baş bir mızrağa yerleştirilerek Antakya surlarına dikilir. Bu sırada Habib-i Neccar'ın kesik başı dile gelerek arkadaşlarına yol gösterir. Bunun üzerine kale fethedildikten sonra Ebu Übeyd Habib-i Neccar'ın kesik başını surlardan alarak şehrin ortasına Türbesini yaptırır. Başka bir anlatımda ise Habib-i Neccar, kopan başını koltuğunun altına alır, Kuran'dan ayetler okuyarak bir süre dolaşır ve sonunda bugün türbesi bulunan yere gelerek ölür. Söylencenin başka bir varyantında Habib-i Neccar'ın yuvarlanan başı, kralın tahtının önüne kadar gelir. Dile gelen baş, krala "Seni dine davet ediyorum, yoksa felaket yakındır." der. Fakat ona yine inanılmaz. Bunun üzerine bütün Antakya yerle bir olur. Diğer bir söylen-

ceye göre ise Antakya'nın geçmişteki kumandanı Melek Harkal'a İslam'ı kabul ettirmek için gelen Habib-i Neccar Melek Harkal tarafından öldürülmüştür. Başka bir anlatıya göre ise Melek Harkal, Habib-i Neccar'ı öldürmek isteyince Habib-i Neccar Silpiyus Dağı'nda bulunan ve bugün türbesinin bulunduğu Habib-i Neccar Mağarasına kaçmıştır. Ancak mağaraya kaçan ve mağaradan bir daha çıkmayan Habib-i Neccar orada sır olmuştur.

Günümüzde Silpiyus Dağı'nda, bir mağarada bulunan türbesinde (gövdesinin bulunduğu türbe) dilek tutulmaktadır. Dilek tutmak amacıyla önce yerden bir taş alınmakta, daha sonra bu taş mağaranın pürüzlü duvarına yapıştırılmaktadır. Eğer taş, duvara yapışırsa dilek kabul olmuştur, eğer yapışmamış ise dilek kabul olmamıştır. Dilek gerçekleştiği takdirde dilek sahipleri Türbeye yeniden gelerek kurban keserler. Kadir Bayramı adağı olanlar ise Silpiyus Dağı'na tırmanarak çıkarlar ve çileli bir yolculuktan sonra buraya çıkar kurban keserler.¹⁰

Şeyh Hasan Sincari Türbesi

Şih Hasan Sincari Türbesi de Hatay Alevilerince, özellikle merkez ilçeye bağlı Serinyol Beldesinde yaşayan Alevilerce ziyaret edilen bir inanç merkezidir. Türbe, geçmiş yıllarda Nusayrileri düşmanlara karşı savaşarak koruduğuna inanılan ve H.583 yılında doğup H.638 yılında ölen Şih Hasan Sincari'ye aittir. Gerçek adı El- Emir Hasan İbin Mekzün Sincari, Irak'ta bir yerleşim olan Sincar'dan 2500 askeriyle buraya gelerek İsmaililere karşı Nusayrileri koruduğuna inanılmaktadır. Türbeden herhangi bir şeyi izinsiz dışarı çıkarmanın başına mutlak bir yıkım geleceğine inanılır. Hatta halk anlatılarına göre geçmiş yıllarda türbenin elektriğini uzatmayla dere kenarına götürüp balık tutmaya çalışan bir kişi daha dereye inmeden elektriğe çarpmış. Günümüzde türbe, çocuk sahibi olmak isteyenlerce ve çeşitli hastalıklarına şifa arayanlarca ziyaret edilir. Çocuk sahibi olacak kişiler beşik maketi yaparak türbeye bırakır, buhur yakarak sandukanın etrafında üç defa dolanarak sandukanın üzerine havlu, örtü bırakır. Türbeye hayır almak amacıyla yatak-yorgan getirenler de vardır. Türbeye yine aynı amaçla Kuran da getirenler bulunmaktadır. Bırakılan bu Kuran, yine türbeyi ziyaret eden kişilerce hatmetmek amacıyla ve yerine para bırakmak koşuluyla eve götürülür. Türbede bulunan ve çeşitli boyutlarda olabilen mermer veya taş sütunlar bel ağrılarının şifa bulması amacıyla türbedar tarafından ziyaretçinin belinde gezdirilir. Türbede bulunan kükürtlü suyun deriye sürüldüğünde cilt hastalıklarının iyileştireceğine inanılmaktadır. Kaynak kişinin ifadesine göre kendisi tarafından da görülen nur inmektedir. Bu nur özellikle kutsal gecelerde görülmekte, yıldız şeklinde görülen ışık huzmesi türbenin üzerine inerek 1-2 saat sonra yavaş yavaş gökyüzüne doğru çekilmektedir.¹¹

Mıkdat Türbesi

Harbiye'de, Defne (Şelaleler), dere kenarında bulunan Mıkdat Türbesi Hatay Alevilerince kutsal kabul edilen bir diğer inanç merkezidir. Tarihte bu bölge Teselya olarak da geçer. Mıkdat isminin kaynağı bilinmemekle birlikte bazı kaynak kişilere göre Mıkdat bu bölgede yaşamış velilik özelliklerine sahip yüce bir kişidir.¹² İç içe iki kubbeden oluşan türbenin dış kubbesi iç kubbenin mermer kaplamasıyla birlikte 6-7 yıl önce yapılmış olup geçmişte iç kubbe

kesme taştan imiş. Dış kubbenin dere kenarındaki duvarı içerisinde bulunan çınar ağacı yaklaşık 950 yaşında olup 5 yıl önce devrilmiştir. Halk anlatılarına göre çınar ağacının devrilmesi tam bir mucize imiş; çünkü çınar ağacı eğimli olduğu yöne değil tam tersi ve beklenmedik bir yöne doğru devrilerek dereye yuvarlanmış. Çünkü eğimli olduğu yönde o anda onlarca ziyaretçi varmış. Günümüzde türbe daha çok çeşitli hastalıklarına şifa arayanlarca ziyaret edilmekte, iç kubbenin etrafında sanduka tavaf edilmekte, bez bağlanmaktadır. Türbede bulunan zeytinyağının şifalı olduğu inancıyla bademcikleri şişenler veya vücudun herhangi bir yerinde yarası olanlarca kullanılmaktadır.

Şeyh Hasan Türbesi (Samandağ Tavuklu)

Samandağ, Tavuklu köyünde, yüksekçe bir tepe üzerinde bulunan Şih Hasan Türbesi salt bölge halkı tarafından ziyaret edilen bir inanç merkezi olmakla beraber Hatay Arap Alevilerinin türbe ziyaretlerinde önemli bir yer tutan zeytinyağının kutsallığı ve hastalıkları tedavi edici bir özelliğe sahip olduğu inancının kaynakları açısından bize ipucu sunmaktadır. Şih Hasan'ın kimliği hakkında bir bilgi bulunmamakla birlikte geçmiş yıllarda burada yaşamış bir din önderi, sıh olduğu düşünülebilir. Türbenin alt kısmında bulunan yaşlı çınar ağacı ve kuyu Evul Temmuz (Hz. Musa'nın Firavundan kurtulduğu zaman) bayramına ev sahipliği yapmaktaymış; ancak günümüzde bu uygulama yapılmamaktadır. Şih Hasan Türbesi'nin eşyalarının izinsiz olarak dışarı çıkarılmasının bu eyleminin mutlaka cezalandırılacağı inancı bulunmaktadır ki bununla ilgili bir söylence de anlatılmaktadır.

Bu söylenceye göre Ziyaretin ağacını toplayarak eve getiren bir kişi eve vardığında bir türlü sırtından ağaçları indirememiş. Tüm çabalarına rağmen odunları sırtından indiremeyen bu kişi sonunda hatasını anlayarak türbeye geri gittiğinde hiç zorlanmadan sırtındaki odunu türbeye geri bırakmış. Aynı şekilde türbeden izinsiz olarak zeytinyağını alarak eve götüren kişi de götürdüğü zeytin yağını geri türbeye getirmek zorunda kalmış. Bu kişinin evine götürmeye çalıştığı zeytinyağı, köylülerin ürünlerinin bereketli olması dileğiyle işledikleri zeytinyağından bir parçadır. Çünkü köylüler her yıl mutlaka elde ettikleri zeytinyağının bir kısmını türbeye bırakırlar. Bunu tarih içerisinde, mabetlerin çevrelerindeki toprakların vergilerini de toplamalarına bağlayabiliriz. Zaman içerisinde mabetlerin şekil değiştirmesiyle birlikte Şih Hasan Türbesi gibi kutsal mekânlara dönüşmekte ve vergi toplamalar zamanla türbeye bereket amacıyla zeytinyağı bırakma uygulaması şeklinde devam etmektedir. Türbeye bırakılan bu zeytinyağının kutsallık kazandığına inanılmakta ve çeşitli hastalıklarda şifa amacıyla kullanılmaktadır. Türbe çeşitli hastalıklarına şifa bulmak amacıyla ziyaret edildiği gibi özellikle erkek çocuk sahibi olmak amacıyla da ziyaret edilmekte eğer doğan çocuk erkek olursa saçının bir tutamı 7-8 yıl kesilmemekte, bu sürenin sonunda kesilen saç türbeye bırakılarak kurban kesilip dağıtılmaktadır. Dilek amacıyla mum yakma, mezara taş yapıştırma ve buhur yakma da türbede görülen uygulamalar olup, bunun dışında türbede bulunan ve sütun şeklinde olan mermer taşın sağlık verdiği inancıyla sırt ağrılarını iyileştirmek amacıyla hastalar tarafından sırtlarına sürülmektedir.¹³

İdris Aleyhselam Makamı

Hatay Arap Alevilerince kutsal kabul edilen diğer bir inanç merkezi de Harbiye'ye bağlı Gümüşgöze (Yakto) köyündeki İdris Aleyhselam Makamıdır. İdris Aleyhselam, kitap inen ilk peygamberdir ve Şit Peygamber'in soyundandır. Adem ile Nuh Peygamber arasında gelmiştir. Halk söylencelerine göre Hz. Adem ile Hz. Havva cennetten kovulduktan sonra ilk olarak Harbiye'ye gelmişler ve Harbiye'nin güzelliğini görerek "Yarabbi bu yeryüzü cenneti için sana şükürler olsun." demişlerdir. Rivayete göre büyü ilk defa İdris Peygamber zamanında yaşamış olan Biüsrasp tarafından yapılmış. Biüsrasp, Hz. Adem'in sözlerinden bazılarını işitmiş, bu sözleri sihir olarak kullanmış. Bir şey yapmak istediği veya bir hayvan ya da bir kadın hoşuna gittiği zaman, altından yaptırdığı boruya Hz. Adem'den işittiği sözleri mırıldanıp üflermiş. Bunun üzerine isteği hemen olurmuş. Şeytanın Kavalı Rivayete göre şeytan düz arazide yaşamış. Kâbil kavminin arasına karışmış. Çoban kılığında birinin yanında çalışmaya başlamış. Şeytanın ilk işi bir kaval yapmak olmuş. Yaptığı kavalla o güne kadar kimsenin işitmediği sesler çıkarmaya başlamış. Ünu kısa zamanda her tarafa ulaşmış. Herkes şeytanın kavalını dinlemeye geliyormuş.

Daha sonra bunun şerefine yılın bir gününü bayram ilan etmişler. O gün çoban kılığındaki şeytan kaval çalar halk da onu dinlermiş. İslam mitolojisine göre ilk bayram bu bayramdır. Bu bayramda kadınlar erkeklere bütün süslerini gösterirlermiş. Erkekler her taraftan (özellikle dağlardan) kadınların yanlarına gelirlenmiş. İşte böyle bayramların birinde dağda yaşayan Şit kavminden bir erkek de oraya gelmiş. Dönünce gördüklerini, özellikle kadınların güzelliğini dağdakilere anlatmış. Bunun üzerine dağda yaşayanlar kimseyi dinlemeden kadınların yanına düze inmişler ve Kabil kavminin arasına karışmışlar. İdris Peygamber bu durumu önlemek için güneşin her burç değiştirmesinde, her yeni ay doğuşunda bayramlar yapılmasını emretmiş. Günahlara neden olan yemeklerin yenilmesini içkilerin içilmesini yasaklamış.

Eski Yunanlılar Hz. İdris'e Hermes TriMagistos derlerdi ki bunun anlamı üç defa büyük Hermes anlamına, yani "din adamı", "Şeriat sahibi", "Filozof" anlamına gelirdi. Tevrat'ta ise Hz. İdris'le ilgili olarak şöyle denmektedir: "Ve Hanok'un bütün günleri 365 gün oldu. (365 yıl oldu) ve Hanok (İdris) Allah ile yürüdü ve gözden kayboldu, çünkü Allah onu aldı." Her türlü dilekle daha çok Nusayriler tarafından ziyaret edilen türbeye gelen ziyaretçiler türbede bulunan ve ancak yetişkin insanların kaldırabileceği ağırlıkta olan sütun veya çok değişik şekillerdeki taşları ağrıyan yerlerine sürdüklerinde, sırtlarında gezdirdiklerinde vücut ağrılarının geçtiğine inanırlar.

Şeyh Hasan Türbesi (Uyduktent)

Hatay Alevilerince en çok ziyaret edilen ve özellikle yalan söyleyip söylemediğinden şüphe edilen kişilerin götürülerek yemin ettirildiği ziyaret yerlerinden birisi de Güngör, Uyduktent'te bulunan Şih Hasan Türbesi'dir. Eğer yemin eden kişi yalan söylüyorsa mutlaka bir yıkımla karşı karşıya kalacağına inanılır.

3- Sonuç

Her ne kadar Arap Alevileri bilim çevrelerinde, özellikle Anadolu Aleviliği çalışanlarca, Anadolu Aleviliğinden oldukça ayrı, hiçbir benzerliği bulunmayan iki anlayış olarak değerlendirilse de, bize göre Anadolu Aleviliği ile Arap Aleviliği arasındaki benzerlikler, farklılıklarından çok daha fazladır. Her ne kadar Arap Aleviliğinde yer alan ve belki de inanç temelini oluşturan reenkarnasyon (Yeniden doğuş) olgusu Anadolu Aleviliğinde bulunmadığı iddia edilse de, hepimizin duyduğu ve bildiği Hz. Ali'nin ruhunun, Hacı Bektaş'ta, hatta Atatürk'te ortaya çıktığı inancı bunun en iyi kanıtıdır. Bunun yanında, Anadolu Aleviliğinde ölen insan eğer kötüyse, ruhunun yılında, köpekte çıktığı inancı mevcuttur.¹⁴ Arap Alevilerinin inanç merkezlerinde yaptıkları uygulamalar da biçimsel olarak farklılık arz etse de, özde benzerlikler taşımaktadır. Örneğin Anadolu Aleviliğinde, ziyaret yerlerinde mum yakılmasının yerini Arap Alevilerinde, yine kaynağını ateşin kutsallığından alan buhur yakma inancı almaktadır. Kaynağını arkaik kültürlerden alan taş kültü ile ilgili uygulamalar ise her iki grupta da ortaktır. Hepimizin Hacı Bektaş'ta gördüğü dilek taşına sarılmanın ve bu taşın sağlık verdiği inancının yerini Arap Alevilerinde, hemen hemen tüm ziyaret yerlerinde mevcut olan ve yine sağlık verdiği inanan daha küçük ebatlardaki, çeşitli şekillerdeki taş kütleleri almıştır. Bez bağlama ile ilgili uygulamalarla ilgili yaptığımız kaynak kişi görüşmelerinde bu uygulamaların yakın tarihlerde başladığı ifade edilmiştir. Bu nedenle ziyaret yerlerindeki bez bağlama uygulamasını belli başlı farklılık olarak değerlendirmekteyiz. Bunun yanında yaptığımız çalışmalarda, Anadolu Aleviliğinde cöher olarak adlandırılan, mezar toprağının çeşitli şekillerde kullanılması olgusuna da çok fazla rastlayamadık. Çocuk sahibi olmak amacıyla ziyaret yerlerine gelen kişilerin beşik maketleri yaparak buralara bırakması olgusu ise arada hiçbir fark olmaksızın ortaktır. İnanç merkezlerini ziyaret etme amaçları ise, buraların camiye gitmemelerinden dolayı Arap Alevilerince birer ibadet merkezi olması dışında tamamen benzerlikler göstermektedir. Son olarak Arap Alevilerine ait inanç merkezlerinde karşımıza çıkan ve özellikle zeytinyağının buralara bırakılarak şifa amaçlı olarak kullanılması, her ne kadar farklı bir uygulama olarak karşımıza çıksa da, bu inancın kaynağının ortak olması nedeniyle benzerlikler taşır; çünkü her iki gruptaki inanç merkezleri de zaman içerisinde birer yönetim merkezi, ibadet merkezidirler. Zaman içerisinde, çevresindeki halktan vergi toplayan ve yine onlara belli hizmetler götüren bu merkezler, günümüzde, salt birer ziyaret yerlerine dönüşmüş; ancak geçmişteki vergi toplama günümüzde, bu ziyaretlere dinsel amaçlarla, gönüllü olarak, yıllık üretimin küçük bir bölümünü, ürününün verimli olması niyetiyle bırakmaya dönüşmüştür.

KAYNAK KİŞİLER

- 1 Tahsin Yılmaz, Şih, 24 Yaşında, Lise mezunu, Küçük Karaçay Köyü, Samandağ
- 2 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 3 Nasreddin Eskiocak, Şih, 63 Yaşında, İlkokul Mezunu, Harbiye
- 4 Mahmut Reyhani, 82 Yaşında, Okuryazar, Gözcüler Beldesi, İskenderun
- 5 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 6 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 7 Mahmut Reyhani, 82 Yaşında, Okuryazar, Gözcüler Beldesi, İskenderun
- 8 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 9 Zeynettin Yatkın, 44 Yaşında, İlkokul Mezunu, Şih
- 10 Mustafa Gençoğlu, 78 Yaşında, okuryazar değil
- 11 Süleyman Altın, 70 Yaşında, okuryazar değil, Türbedar
- 12 Mehmet Karasu, Emekli Öğretmen
- 13 Tahsin Yılmaz, Şih, Okuryazar, Salih Yılmaz, 40 Yaşında, Şih, Okuryazar
- 14 Tahsin Yılmaz, Şih, Okur-yazar, Salih Yılmaz, 40 Yaşında, Şih, Okuryazar